

РУБЦОВА

Олена Леонідівна

доктор біологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка

НАН України,

olenarubtsova@gmail.com,

<https://orcid/0000-0002-4255-8307>,

м. Київ

ЧУВІКІНА

Наталія Валеріївна

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України,

natachko@ukr.net, <https://orcid/0000-0002-4069-2406>,

м. Київ

НАУКОВА СПАДЩИНА ДОКТОРА БІОЛОГІЧНИХ НАУК

ПРОФЕСОРА ЛЕОНІДА ІВАНОВИЧА РУБЦОВА

Досліджено наукову спадщину видатного дендролога та ландшафтного архітектора, доктора біологічних наук, професора Леоніда Івановича Рубцова (1902–1980). Наукові інтереси Л.І. Рубцова охоплювали широке коло питань, більшість його друкованих праць присвячені дендрології та ландшафтній архітектурі. Л.І. Рубцов одним з перших розробив і почав впроваджувати в садово-паркове будівництво біологічні основи. Вчений вдало використовував ці теоретичні розробки на практиці. На основі розроблених Л.І. Рубцовим наукових основ формування дендрологічних колекцій в Національному ботанічному саду імені М.М. Гришка НАН України зібрано унікальний генофонд деревних рослин. Наукові праці Л.І. Рубцова, особливо монографії, підручники та довідники досі є незамінними посібниками для багатьох фахівців в галузі ландшафтно-архітектури та декоративного садівництва.

***Ключові слова:** Л.І. Рубцов, ландшафтна архітектура, дендрологія, Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України.*

THE SCIENTIFIC HERITAGE OF DOCTOR OF BIOLOGICAL SCIENCES PROFESSOR LEONID IVANOVYCH RUBTSOV

Scientific heritage of the outstanding dendrologist and landscape architect, the Doctor of Biological Sciences Leonid Ivanovich Rubtsov (1902–1980) was studied. Scientific interests of the Doctor of Biological Sciences Professor L.I. Rubtsov covered a wide range of issues, most of his works were dedicated to dendrology and landscape architecture. L.I. Rubtsov was among the first who developed and began to implement biological foundations into landscape construction. The scientist successfully used these theoretical developments in practice. Based on scientific grounds for the formation of dendrological collections developed by L.I. Rubtsov the unique gene pool of woody plants was collected in the M.M. Gryshko National Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine. Scientific works of L.I. Rubtsov, especially monographs, textbooks and reference books are still essential manuals for many professionals in the field of landscape architecture and decorative horticulture.

Keywords: *L.I. Rubtsov, landscape architecture, dendrology, M.M. Gryshko National Botanical Garden of the National Academy of Sciences of Ukraine.*

НАУЧНОЕ НАСЛЕДИЕ ДОКТОРА БИОЛОГИЧЕСКИХ НАУК ПРОФЕССОРА ЛЕОНИДА ИВАНОВИЧА РУБЦОВА

Исследовано научное наследие выдающегося дендролога и ландшафтного архитектора, доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова (1902–1980). Научные интересы Л.И. Рубцова охватывали широкий круг вопросов, большинство его печатных работ посвящены дендрологии и ландшафтной архитектуре. Л.И. Рубцов одним из первых разработал и начал воплощать в садово-парковое строительство биологические основы. Ученый удачно использовал эти теоретические разработки в практике. На основе разработанных Л.И. Рубцовым научных основ формирования дендрологических коллекций в Национальном ботаническом саду имени Н.Н. Гришко НАН Украины собрано уникальный генофонд древесных растений. Научные труды Л.И. Рубцова, особенно монографии, учебники и справочники до сих пор являются незаменимыми пособиями для специалистов в области ландшафтной архитектуры и декоративного садоводства.

Ключевые слова: *Л.И. Рубцов, ландшафтная архитектура, дендрология, Национальный ботанический сад имени Н.Н. Гришко НАН Украины.*

Постановка проблеми. Доктор біологічних наук, професор, видатний дендролог та ландшафтний архітектор, паркознавець Леонід Іванович

Рубцов (1902–1980) (рис. 1) широко відомий унікальними проектами ділянок Національного ботанічного саду (НБС) імені М.М. Гришка НАН України, серед яких сад бузку, колекція хвойних та листяних дендрарію, гірський сад тощо. Він брав активну участь у проектуванні багатьох ботанічних садів та парків. Його наукові праці досі є настільними посібниками для фахівців. Однак його наукова спадщина досліджена ще недостатньо.

Рис. 1. Л.І. Рубцов

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковій спадщині Л.І. Рубцова присвячено низку публікацій. С.І. Кузнецов та Ю.О. Клименко писали про біоекологічні основи створення садово-паркового ландшафту у світлі поглядів Л.І. Рубцова [5]. В.І. Мешкова досліджувала творчий внесок Л.І. Рубцова в науку та практику садового мистецтва [6]. Г.О. Солтані вивчала вклад Л.І. Рубцова у дослідження і реконструкцію парку «Южные культуры» [24]. І.С. Косенко та В.М. Грабовий відзначали роль Леоніда Івановича Рубцова у відновленні та покращенні паркових композицій дендропарку «Софіївка» [4]. О.О. Ільєнко та В.А. Медведєв писали про дослідження Л.І. Рубцовим дендропарку «Тростянець» [3]. А.Ф. Рубцов та Н.О. Гавриленко досліджували вклад Л.І. Рубцова у проект нової частини дендропарку «Асканія-Нова» [8]. О.Л. Рубцова, Н.В. Чувікіна, А.В. Клименко

писали про використання Л.І. Рубцовим пам'яток культової архітектури в ландшафтах Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України [22]. О.Л. Рубцова та Ю.О. Клименко дослідили поляни, як важливий елемент в ландшафтних композиціях, створених Л.І. Рубцовим [23]. Більшість публікацій, присвячених Л.І. Рубцову стосуються його біографії та аналізу створених ним парків і ландшафтних композицій. Аналіз його теоретичної спадщини проводиться вперше.

Мета статті. Детально вивчити наукову спадщину доктора біологічних наук, професора Леоніда Івановича Рубцова. В дослідженні були використані історико-науковий, джерелознавчий методи та архівний аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Леонід Іванович Рубцов був одночасно видатним вченим-теоретиком і досвідченим практиком, біологом і ландшафтним архітектором. Його наукові інтереси охоплювали широке коло питань: інтродукція рослин, біологічні основи створення культурних фітоценозів, лісове господарство, ландшафтне лісівництво, ландшафтна архітектура, дендрологія, естетика і довговічність дерев і чагарників, реконструкція старовинних і проектування нових парків, квітникарство.

Л.І. Рубцов – автор 92 наукових праць (чотири з них побачили світ вже після його смерті), серед яких 18 монографій. Деякі його книги витримали не одне видання. Так, «Справочник по зелёному строительству» (співавтор О.О. Лаптев) був виданий у 1968 р. [19] та перевиданий у 1971 р. [20]. А учбовий посібник «Проектирование садов и парков» видавався у 1964 р., 1973 р. та 1979 р. [14, 15, 16]. Його роботи вирізняються новаторським підходом, вони містять багато інформації, власних спостережень, думок і корисних порад. Монографії Леоніда Івановича і нині є настільними книгами для студентів та фахівців в галузі дендрології, квітникарства, ландшафтної архітектури, садово-паркового будівництва.

Контент-аналіз наукових праць Л.І. Рубцова показав, що найбільше його праць присвячена ландшафтній архітектурі та дендрології.

Рис. 2. Контент-аналіз наукових праць Л.І. Рубцова за напрямками

Нині у наукових колах прийнято рахувати кількість цитувань наукових праць. Хоча Л.І. Рубцов помер у 1980 р., а його остання публікація вийшла у світ у 2000 р., сучасні дослідники продовжують посилатися на його фундаментальні наукові праці. На сайті *Google Scholar* загальна кількість цитувань сягає 807, а індекс Хірша – 9. Найбільше (на 5.10.2020 р.) цитують його довідник «Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре», виданий у 1977 р. [11] – 273 посилання. Далі йдуть третє видання «Проектирование садов и парков» 1979 р. [12] – 178 цитувань, «Справочник по зелёному строительству» (співавтор О.О. Лаптев) 1971 р. [20] – 91 цитування, «Садово-парковий ландшафт» 1956 р. [17] – 80 цитувань, виданий 1974 р. під його редагуванням та за його активної участі довідник «Деревья и кустарники. Покрытосеменные» [2] – 27 цитувань, «Виды и сорта сирени, культивируемые в СССР» (співавтори М.Л. Михайлов та В.Г. Жоголева) 1980 р. [21] – 24 цитувань. Ще 34 праці Л.І. Рубцова мають від 1 до 17 цитувань.

Вже після його смерті частина довідника, де він був співавтором, «Виды и сорта сирени, культивируемые в СССР», була перевидана англійською мовою у часописі *Lilacs* [26].

Леонід Іванович Рубцов був одним з перших учених не лише в Україні, а й на всій території колишнього СРСР, хто розробив і почав впроваджувати біологічні основи в садово-паркове будівництво. Саме цьому кардинальному питанню буда присвячена його докторська дисертація «Биологические основы создания садово-паркового ландшафта» [10]. Вчений розглядав садово-парковий ландшафт як різновид географічного. А географічний ландшафт – це діалектичний комплекс рельєфу, геологічної будови, клімату, ґрунту, вод, органічного світу та діяльності людини, які повторюються на значному просторі географічної оболонки Землі. Господарська діяльність людини змінює географічний ландшафт. Це веде до створення культурного ландшафту, який є складним утворенням: одночасно є продуктом діяльності людини та частиною природи. Л.І. Рубцов визначив головну відміну садово-паркового ландшафту від географічного, яка полягає у тому, що садово-парковий ландшафт є витвором мистецтва, тому його створення і розвиток повинні бути підпорядковані також і художнім закономірностям. За визначенням Л.І. Рубцова: «сад и парк являются сложным произведением искусства, в создании которого участвуют живые растения, различные формы земной поверхности, воздух, свет, вода и произведения скульптуры, архитектуры, живописи» [10, с. 11]. З часом виявилось, що це була не лише тема дисертації, а й новий науковий напрям в галузі ландшафтної архітектури, який в подальшому знайшов свій розвиток в роботах не тільки його сучасників, а й вчених наступних поколінь.

Л.І. Рубцов особливу увагу приділяв садово-парковому ландшафту – як теоретичній його складовій, так і практичному втіленню своїх розробок і ідей. Леонід Іванович розробив класифікацію садово-паркових ландшафтів, розділивши їх за розміром на чотири групи: ландшафтний район, макрорландшафт, мезорландшафт та мікрорландшафт. Крім того, Л.І. Рубцов

вважав, що все різноманіття садово-паркових ландшафтів можна звести до наступних основних груп, або серій ландшафтів: серія лісових ландшафтів; серія паркових ландшафтів; серія лугових ландшафтів; серія гірських, або альпійських, ландшафтів; серія регулярних ландшафтів; серія садових ландшафтів. Автор склав докладну характеристику кожної групи ландшафтів [11, с. 56–81; 17, с. 61–122]. Обидві класифікації садово-паркових ландшафтів (на групи, за розміром та на серії) мають велике значення як при ландшафтному аналізі території парків, так і для створення нових та формування існуючих насаджень.

Леонід Іванович вдало використовував ці теоретичні розробки на практиці: при формуванні насаджень у приміських лісах (лісові ландшафти), при створенні дендрарію НБС та при проектуванні нових парків (паркові ландшафти), при створенні Гірського саду (альпійський ландшафт), при створенні боскетів, алей (регулярні ландшафти), при створенні монокультурних садів (садові ландшафти).

Для опису та вивчення садово-паркового ландшафту вчений першим запропонував поняття паркового культурфітоценозу або просто паркового фітоценозу, розуміючи під ним природні або штучно створені рослинні угруповання, подібні за своїм фізіономічним виглядом, внутрішніми зв'язками та зв'язками з середовищем до деяких типових природних або культурних фітоценозів. Він підкреслював, що тільки за відповідності умов місцезростання екологічним вимогам рослин висаджені дерева і кущі повністю розкривають свої декоративні якості [17, с.44].

Основу паркових культур фітоценозів у лісовому типі садово-паркового ландшафту, на його думку, повинні складати аборигенні едифікаторні види. У різних зонах України такими видами можуть бути едифікатори темнохвойних лісів – ялина звичайна та ялиця біла, світлохвойних – сосна звичайна та модрина європейська, широколистяних – бук лісовий та дуб звичайний, дрібнолистяних – береза повисла та осика. Окремі інтродуковані види настільки добре акліматизувалися в Україні, що також можуть

використовуватися для створення ландшафтів лісового типу у парках. Це псевдотсуга Мензиса, сосна чорна, ялівець віргінський, дуб червоний, горіх чорний, робінія звичайна та деякі інші.

Дуже велике значення мають розроблені Л.І. Рубцовим принципи підбору і поєднання між собою деревних рослин. Він вважав, що ландшафтний архітектор повинен використовувати чотири принципи [11, с. 174–179]:

- *Екологічний принцип*. При підборі рослин необхідно враховувати, наскільки місцевість, де ведеться зелене будівництво, за своїм кліматом, характером ґрунту і рельєфу відповідає місцевості природного зростання цих рослин.

- *Фітоценотичний принцип*. При угрупованні рослин у створюваному садово-парковому ландшафті необхідно брати до уваги не тільки красиве поєднання декоративних рослин, але і належність цих рослин до певних фітоценозів в природному середовищі.

- *Систематичний принцип*. Рослини, що належать до одного роду, мають багато спільного в формі крони, стовбура, фактурі і забарвленнях кори. Поєднання в спільних посадках дерев різних видів одного і того ж роду підкреслює загальну форму, властиву цьому роду. Концентрація на одній певній ділянці саду або парку великої кількості форм одного і того ж роду рослин збільшує барвистість даного ландшафту, дозволяє створити декоративні ефекти великої виразності.

- *Фізіономічний принцип*. В основу цього принципу лежить схожість зовнішнього вигляду, форми, текстури та кольору рослин. Фізіономічний принцип підбору ставить за мету демонстрацію найбільш характерних рис дерев і кущів. Композиція, заснована на цьому принципі, повинна характеризувати фізіономічні типи рослин. Головне завдання полягає в тому, щоб показати індивідуальну красу рослини, прагнучи, щоб кожне дерево привертало увагу, збуджувало інтерес і надовго залишалось в пам'яті. Краса кожного дерева істотно впливає на загальну силу емоційного впливу композиції.

Ці чотири принципи та їхні основні положення Л.І. Рубцов розвивав і активно використовував як в теоретичних розробках, так і у практичній роботі. Маючи величезний досвід роботи в різних кліматичних зонах – від субтропиків до лісової зони, Леонід Іванович розробив принципи, згідно яких рослини з певними характерними ознаками корелюють з певними екологічними умовами та обґрунтував в яких випадках доцільно використання рослин з цими ознаками. На основі власних тривалих досліджень Л.І. Рубцов визначив особливості підбору рослин для різних кліматичних зон. Він писав, що при підборі рослин для субтропічних парків потрібно уникати великої кількості хвойних, що характерно для більш північних регіонів. Листопадні дерева субтропічного парку мають особливі характерні риси, що відрізняють їх від північних видів. Такими характерними рисами можуть бути надзвичайно великі листки (павловнія, стеркулія) або листки, красиві за формою і забарвленням (японський клен, тюльпанне дерево, гінґо). У статті «Субтропические парки» Леонід Іванович ще у 1936 р. писав, що найбільша кількість видів з сильно розвиненою листковою пластинкою зустрічається у вологих субтропічних і тропічних зонах. Тому рослини з незвично великими листками за своїм виглядом значно відрізняються від інших рослин нашого клімату і здебільшого сприймаються як чужоземні, не властиві даній місцевості. У практиці садово-паркового будівництва вони застосовуються там, де необхідно підкреслити монументальність архітектурної композиції або екзотичність задуманого пейзажу. Л.І. Рубцов писав, що у міру просування з півночі на південь, ми спостерігаємо дві характерні зміни в рослинному світі. Перша – розкіш квітів, характерна в нашій північній і помірній смузі для трав'янистих рослин, при просуванні на південь піднімається все вище і вище від земної поверхні. У субтропічному ж кліматі найбільше квіткове оздоблення ландшафту створюють не трав'янисті рослини, а красиво квітучі чагарники, напівчагарники і невеликі деревця. У тропічному кліматі квітки перекочують на дерева, і дерева мають найрозкішніший вигляд. Другою характерною особливістю південних ландшафтів є велика кількість ліан. Апофеоз цього явища можна бачити в

непрохідних вологих тропічних лісах, часто переплутаних ліанами. Іноді ліани дуже ефектно замінюють газон як ґрунтопокривні рослини [18, с. 52–55].

Л.І. Рубцов вважав, що ландшафтний архітектор повинен планувати садово-паркові картини не тільки в просторі, але обов'язково і в часі, оскільки одні й ті ж рослини в певну пору року можуть слугувати фоном, а в інший час завдяки появі яскравих листків, квіток, плодів, а також малюнку крони або кори виступають на перший план.

Саме Л.І. Рубцов був головним автором і керівником робіт зі створення колекцій та експозицій дендрарію Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР (ЦРБС, нині – Національний ботанічний сад імені М.М. Гришка НАН України). У Києві перед Леонідом Івановичем відкрилися величезні можливості для творчості. Територія, відведена для будівництва Саду була вільною від насаджень, а своєрідний рельєф та краєвиди через куполи Видубицького монастиря на Дніпро викликали у нього захват, бажання творити. Пізніше він говорив, що щасливий від того, що у нього була можливість працювати в умовах творчої свободи та великої кількості різноманітних видів рослин. За задумом дендрарій мав бути базою інтродукції світового генофонду деревних рослин, найбільш цінних для лісівництва, полезахисного лісорозведення і зеленого будівництва. На основі розроблених Л.І. Рубцовим наукових основ формування дендрологічних колекцій в НБС імені М.М. Гришка зібрано унікальний генофонд деревних рослин. Підсумки результатів інтродукції відділу дендрології, яким Л.І. Рубцов керував протягом майже двох десятиріч, викладено в двох монографіях [1, 2].

Л.І. Рубцов творчо підійшов до розміщення рослин дендрарію: іноді, заради посилення естетичного ефекту він порушував систематичний принцип (бузок та деревовидні півонії, гіркокаштани та деревовидні півонії, садові жасмини та трав'янисті півонії тощо). Він вперше здійснив принцип: наука через мистецтво. При створенні дендрарію ботанічного саду АН України, Леонід Іванович розробив і впровадив новаторську, сучасну методику формування рослинних колекцій і спосіб зв'язку їх між собою, тобто створення

дендрарію як єдиного цілого [6, с. 26]. Використовуючи свій художній смак, весь арсенал принципів і прийомів садового мистецтва, він активно включав у свої композиції пам'ятки архітектури (споруди та позолочені куполи Видубицького монастиря, Києво-Печерської Лаври) – робив все для того, щоб викликати максимально сильний емоційний вплив на відвідувача [22, с. 104]. Треба відзначити, що робити акцент на культові споруди у 1950-ті рр. було дуже сміливо та навіть небезпечно.

Композиція «Гінкго» розташована на початку колекції дендрарію. Щоб підкреслити характер великої скульптурної крони гінкго з майже горизонтальними гілками і найбільш чітко показати прозору витончену графіку релікта в осінньо-зимовий період, Л.І. Рубцов в якості головного супутника для рослин гінкго вибрав вічнозелену, велику щільну масу туї західної, яка «працює» як фон, що підкреслює і допомагає розглянути в деталях унікальну архітектоніку крони стародавнього дерева (рис. 3).

Рис. 3. Гінкго дволопатеве та туя західна, 1973 р.)

Сильною стороною професійного майстерства Л.І. Рубцова було безпомилкове відчуття масштабу, підпорядкування композиційних рішень закону простоти, яке грало в його роботах особливу роль.

Дослідження естетичних закономірностей, системи архітектурних та художніх засобів, які притаманні садово-парковому мистецтву, дали змогу Л.І. Рубцову розробити науковий принцип концентрації на певних ділянках

рослин, що квітують одночасно [16, с. 115]. При цьому майже кожен вид або сорт був поданий групою (від 5 до 20 рослин), а великі дерева іноді були представлені в букетній посадці, наприклад, буки, берези (рис. 4).

Рис. 4. Букетна посадка на ділянці берез в дендрарії НБС.

Принцип концентрації барв певного сезону на певній ділянці вперше було розроблено і застосовано при створенні колекції дендрарію ЦРБС. Його окремі ділянки за силою декоративного ефекту від рясного цвітіння в певні періоди виходять на перший план, а після того, як відцвітуть, є нейтральним зеленим тлом для іншої ділянки, що починає цвісти [9, с. 24, 46].

Леонід Іванович Рубцов ще на початку своєї наукової діяльності звертав увагу на необхідність створювати в садах і парках відкриті простори. Він відзначав, що простір, покритий трав'янистою рослинністю, уже з давніх часів відіграє істотну роль у садово-парковому будівництві. Простір, вкритий щільним травостоєм, не тільки емоційно впливає на людину, але й поліпшує умови відпочинку. Пейзажі галявин і пейзажі, що відкриваються на галявину, повинні бути уважно продумані й пов'язані між собою. Перехід від «зеленого» обрамлення до галявини має бути плавним, з поступовим зрідженням навколишніх насаджень. У пейзаж галявини бажано включати окремі дерева й кущі або невеликі групи, які допоможуть просторовому членуванню галявини й будуть сприйматися відвідувачами як рамка, тло або фокус окремих пейзажних

картин. Л.І. Рубцов велику увагу приділяв також розміру, конфігурації та орієнтації галявин стосовно сторін світу [23, с. 6].

При створенні унікальних ділянок в ботанічному саду Леонід Іванович використав такі відкриті простори, як партер (славетний сад бузку з широким килимом газону посередині (рис. 5) при регулярному плануванні, так і галявини та луки – при пейзажному. Майже в кожному із цих об'єктів ми можемо визначити галявину, яка є головним композиційним вузлом: березовий гай, ділянка бобових з «галявиною велетнів, що танцюють», сад садових жасминів, галявина гіркокаштанів і півоній, сад форзицій («Золота долина»), сад декоративних яблунь, сад магнолій.

Рис. 5. Сад бузку у Національному ботанічному саду імені М.М. Гришка НАНУ (1950-ті рр. та 2018 р.)

Л.І. Рубцов вважав, що емоційний вплив кольору в системі пейзажу може з'явитися у повній мірі тільки при певних обсягах квіткової маси. Звідси виникає новий принцип розподілу рослин, що квітують, у системі саду – принцип концентрації на певних ділянках саду різних рослин, що квітують одночасно [9, с. 23]. Цей принцип дає змогу сконцентрувати в пейзажі велику масу барв і створити завдяки цьому великий емоціональний вплив на відвідувача. Для добору видів рослин, які квітують одночасно, потрібно точне знання їх фенології. Якщо весь сад поділено на ряд ділянок, які мають таке рясне цвітіння в певний період, то кожна ділянка відрізнятиметься від інших часом цвітіння, своєрідністю зібраних тут рослин, своєю особливою гамою барв, а звідси і своїм характером планування.

Багато уваги Л.І. Рубцов приділяв характеристиці декоративних якостей дерев і кущів, які впливають на вибір певних видів деревних рослин для ландшафтних композицій в садово-парковому мистецтві. Він підкреслював, що сучасне багатство форм декоративних рослин надає ландшафтному архітектору можливість для створення творів садово-паркового мистецтва великої художньої сили та виразності. Але, у той же час наявність такого великого асортименту декоративних рослин сильно ускладнює вибір рослинних форм, які найбільш повно відповідають тим чи іншим цілям зеленого будівництва.

Процес відбору форм рослин для створення садово-паркових ландшафтів різного призначення стає складною і кропіткою роботою, що вимагає глибокого знання рослинних форм і особливо їх фізіономічних якостей. Тому виникає необхідність в аналізі декоративних якостей рослин і класифікації їх за фізіономічними ознаками. Більшість робіт інших авторів, присвячених опису декоративних деревних і чагарникових рослин, дає ботаніко-систематичну класифікацію або ж класифікує їх за окремими декоративними ознаками: за формою крони, часом цвітіння, забарвленню квіток тощо.

Л.І. Рубцов вважав, що класифікація декоративних рослин повинна ґрунтуватися не на окремих морфологічних ознаках, а на їх сукупності, яка утворює фізіономічний тип даної рослини. Термін «фізіономічний тип декоративних рослин», який Л.І. Рубцов увів до наукового обігу, певною мірою відповідає поняттю основних життєвих форм рослин в ботанічній географії та екології.

Об'єднання декоративних рослин, що належать до видів, які мають фізіономічно схожий габітус, в один фізіономічний тип може значно полегшити ландшафтному архітектору вибір рослинних форм, необхідних для створення того чи іншого ландшафту.

У запропонованій Л.І. Рубцовим класифікації фізіономічні типи рослин характеризуються родовою назвою з додатком до них назви виду, які найбільш повно відповідають даному фізіономічному типу рослин. Наприклад, фізіономічний тип білої берези включає берези бородавчасту, пухнасту,

маньчжурську, японську, паперову; фізіономічний тип чорної берези включає берези чорну, даурську; фізіономічний тип жовтої берези включає берези жовту, вишневу тощо [9, с. 99].

Л.І. Рубцов також надав характеристику декоративних якостей дерев і кущів, які впливають на вибір певних видів деревних рослин для ландшафтних композицій в садово-парковому мистецтві. Розроблена Л.І. Рубцовим класифікація фізіономічних типів дерев значно полегшує ландшафтному архітектору підбор і поєднання деревної рослинності для тієї чи іншої композиції. Л.І. Рубцов розробив рекомендації з підбору дерев для створення ландшафтних композицій [13, с. 12–14].

Одним з напрямків наукової діяльності Л.І. Рубцова було дослідження довговічності деревних рослин [12]. Леонід Іванович звертав велику увагу на збереження старих насаджень і окремих екземплярів аборигенних та інтродукованих видів, які мають велику цінність, перш за все, як об'єкти рослинного генофонду. Він писав, що багато старих дерев є цікавими як історичні об'єкти і, крім цього, вони дають змогу судити про їх довговічність в даних умовах існування. В ландшафтній архітектурі довговічність дерев має велике значення, тому що саме вона визначає період існування садів, парків і лісопарків. Всі ці положення залишаються актуальним донині. Леонід Іванович відзначав, що, аби створені людиною сади, парки, лісопарки та інші зелені насадження служили кільком поколінням людей, при їх створенні необхідно враховувати тривалість життя рослин окремих видів.

Л.І. Рубцов обґрунтував і запропонував методики ландшафтного формування старовинних парків та лісових приміських насаджень. Під керівництвом Леоніда Івановича співробітники відділу дендрології НБС разом із співробітниками дендропарків провели детальне дендрологічне обстеження дендропарків «Софіївка», «Олександрія» та «Тростянець» і виконали роботи з формування ландшафту.

Займався Л.І. Рубцов і селекційною роботою з бузками. З насіння, одержаного від вільного запилення сортів Маршал Фош та Катерина Гавемейер

було одержано близько 10000 гібридних сіянців, з яких відібрано 80 перспективних форм. Кращими з цих кандидатів у сорти експертною комісією у 1960 р. визнані: Огні Донбаса, Кієвлянка, Тарас Бульба, Богдан Хмельницький, Невеста, Лесная Песня. Три перспективні гібриди Богдан Хмельницький, Огні Донбаса, Тарас Бульба у 1975 р. були представлені на міжнародній виставці «Флора Оломоуц» (Чехословаччина). Сорт Богдан Хмельницький був нагороджений золотою медаллю (рис. 6), а Огні Донбаса – срібною. Саме на ці три гібриди, виведені Л.І. Рубцовим разом зі співробітниками ботанічного саду В.Г. Жоголевою та Н.О. Ляпуною у 1987 р. були отримані авторські свідоцтва, і вони стали сортами. У 1976 р. ці сорти бузку були внесені до «International Register and Checklist of Cultivar Names in the Genus Syringa» (Канада). Сорти Леоніда Івановича перебувають у цьому реєстрі донині [25].

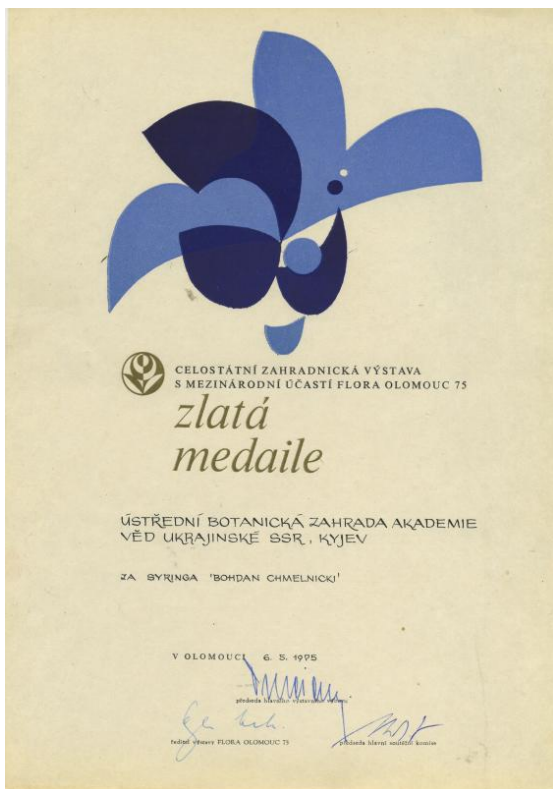

Рис. 6. Диплом до золотої медалі виставки «Флора Оломоуц» на бузок сорту Богдан Хмельницький, 1975 р.

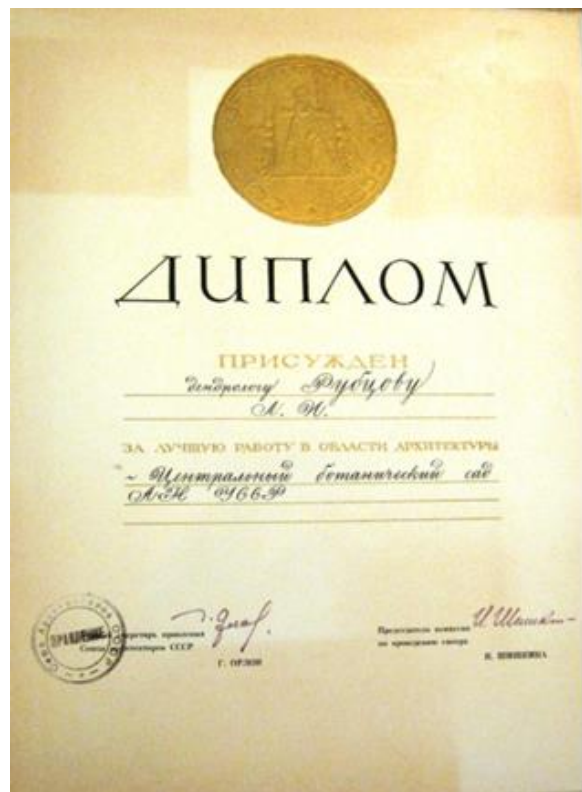

Рис. 7. Диплом Спiлки архiтекторiв СРСР, Москва, 1967 р.

Створена Леонiдом iвановичем Рубцовим колекцiя бузку НБС є однiєю з найкращих у свiтi, а за рiвнем емоцiйного впливу на вiдвiдувачiв не має собi

рівних. У 1967 р. ця його робота була відзначена дипломом Спілки архітекторів СРСР «За кращу роботу в галузі архітектури» (рис. 7).

Науковці НБС з великою повагою шанують пам'ять видатного вченого. У 2002 р. та у 2012 р. були організовані наукові конференції, присвячені відповідно 100- та 110-річчю від дня народження Л.І. Рубцова. У 2002 р. на створеній ним ділянці Гірський сад на честь Л.І. Рубцова було посаджене дерево – бук лісовий пурпурової форми, а у 2012 р. встановлена меморіальний камінь з пам'ятним написом.

Матеріали, що стосуються життя та творчого доробку Л.І. Рубцова, представлені в музеї історії НБС імені М.М. Гришка НАН України. Багато цінних матеріалів (наукові звіти, рукописи) зберігаються у науковому архіві НБС імені М.М. Гришка НАН України. У науковій бібліотеці НБС імені М.М. Гришка НАН України організовано іменну «Бібліотеку Л.І. Рубцова», де зберігаються книги з особистої бібліотеки вченого, передані його родичами.

Пам'ятають Л.І. Рубцова на його батьківщині – у м. Фурманов Івановської області (Російська Федерація) на будинку, де мешкала родина Рубцових, у 2007 р. була встановлена меморіальна дошка. Нині ім'я докторів наук, професорів братів М.І. Рубцова та Л.І. Рубцова носить професійний лицей № 7 м. Фурманов.

Ім'я Л.І. Рубцова внесене до Рейтингу архітекторів республік колишнього СРСР як архітектора, який має високу оцінку професійних співтовариств. Рейтинг присуджується у номінаціях «Художники», «Виставкові зали» та «Архітектори» [7]. Л.І. Рубцов одержав рейтингову категорію «4» – архітектор, який має високу оцінку професіональних товариств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Враховуючи масштаб та результативність наукової діяльності професора Л.І. Рубцова, його ім'я варто віднести до плеяди видатних учених ХХ ст.

Дослідження життя та діяльності такої яскравої особистості, яким був Л.І. Рубцов, науковий аналіз його творчого доробку сприяє відновленню маловідомих сторінок наукової й історико-культурної спадщини нашої

держави. Наукові праці та практичний доробок – створені Л.І. Рубцовим ділянки в НБС є носієм цінної наукової та історичної спадщини. Теоретичні розробки Л.І. Рубцова забезпечують сталий розвиток садово-паркового мистецтва, а послідовники Л.І. Рубцова використовують та передають знання з покоління в покоління, зберігаючи традиції наукової школи дендрології та ландшафтного мистецтва, засновником якої був Леонід Іванович Рубцов.

Список використаних джерел та літератури

1. Деревья и кустарники. Голосеменные: Справочник / Отв. ред. Л.И. Рубцов. К.: Наук. думка, 1971. 156 с.
2. Деревья и кустарники. Покрытосеменные: Справочник / Отв. ред. Л.И. Рубцов. – К.: Наук. думка, 1974. 590 с.
3. Ільєнко О.О., Медведєв В.А. Тростянецький парк як об'єкт досліджень у наукових працях Л.І. Рубцова. *Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова: материалы научной конференции, 15–18 мая 2012 года*. К.: Моляр С.В., 2012. С. 43–47.
4. Косенко І.С., Грабовий В.М. Роль Леоніда Івановича Рубцова у відновленні та покращенні паркових композицій «Софіївки». *Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова: материалы научной конференции, 15–18 мая 2012 года*. К.: Моляр С.В., 2012. С. 9–11.
5. Кузнецов С.І., Клименко Ю.О. Біоекологічні основи створення садово-паркового ландшафту (у світлі поглядів Л.І. Рубцова). *Интродукция растений*. 2002. № 2. С. 104–107.
6. Мешкова В.И. О творческом вкладе Л.И. Рубцова в науку и практику садового искусства. *Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова: материалы научной конференции, 15–18 мая 2012 года*. К.: Моляр С.В., 2012. С. 23–31.
7. Рейтинг архитекторов Российской империи, СССР, «русского зарубежья», Российской федерации и республик бывшего Советского Союза. [Електронний ресурс]. <http://rating.artunion.ru> (дата звернення 5.09.2019)
8. Рубцов А.Ф., Гавриленко Н.А. Ландшафтные разработки Л.И. Рубцова – основа проекта новой части дендрологического парка «Аскания-Нова». *Международные чтения, посвященные 110-летию со дня рождения доктора биологических наук, профессора Леонида Ивановича Рубцова: материалы научной конференции, 15–18 мая 2012 года*. К.: Моляр С.В., 2012. С. 211–214.
9. Рубцов Л.І. Деревя та кущі в ландшафтній архітектурі. К.: Будівельник, 1965. 120 с.

10. Рубцов Л.И. Биологические основы создания садово-паркового ландшафта: автореф. дис.... док-ра. биол. наук / Рубцов Леонид Иванович, АН СССР. Ботан. ин-т им. В.Л. Комарова. – Ленинград, 1954. 27 с.
11. Рубцов Л.И. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре: Справочник. К.: Наукова думка, 1977. 272 с.
12. Рубцов Л.И. Долговечность декоративных деревьев и кустарников. Ред. А.М. Гродзинский. К.: Изд-во АН УССР, 1953. 51 с.
13. Рубцов Л.И. Красивоцветущие кустарники для зелёного строительства УССР. Отв. ред. Н.Н. Гришко. К.: Изд-во АН УССР, 1952. 72 с.
14. Рубцов Л.И. Проектирование садов и парков: Учеб. пособие для учащихся техникумов. М.: Изд-во литературы по строительству, 1964. 235 с.
15. Рубцов Л.И. Проектирование садов и парков: Учеб. пособие для техникумов. 2-е изд., перераб. М.: Стройиздат, 1973. 193 с.
16. Рубцов Л.И. Проектирование садов и парков: Учеб. пособие для техникумов. 3-е изд., доп. и перераб. М.: Стройиздат, 1979. 184 с.
17. Рубцов Л.И. Садово-парковый ландшафт / Отв. ред. А.И. Барбарич; АН УССР, К.: Изд-во АН УССР, 1956. 212 с.
18. Рубцов Л.И. Субтропические парки. В порядке обсуждения. Советские субтропики. 1936. № 7. С. 51–57.
19. Рубцов Л.И., Лаптев А.А. Справочник по зелёному строительству. К.: Будівельник, 1968. 280 с.
20. Рубцов Л.И., Лаптев А.А. Справочник по зелёному строительству. – 2-е изд., перераб. и доп. К.: Будівельник, 1971. 312 с.
21. Рубцов Л.И., Михайлов Н.Л., Жоголева В.Г. Виды и сорта сирени, культивируемые в СССР: Каталог-справочник. К.: Наук. думка, 1980. 128 с.
22. Рубцова Е.Л., Чувикина Н.В., Клименко А.В. Использование памятников культовой архитектуры в ландшафтах Национального ботанического сада имени Н.Н. Гришко НАН Украины. *«Ландшафтная архитектура в ботанических садах и дендропарках»: материалы IX Международной научной конференции 4–6 сентября 2017 г.* Соловки. 2017. С. 103–106.
23. Рубцова О.Л., Клименко Ю.О. Поляны – важный элемент в ландшафтных композициях доктора біологічних наук, професора Л.І. Рубцова. К.:, 2019. 36 с.
24. Солтани Г.А. История создания дендропарка «Южные культуры» (персоны и события. Hortus Botanicus, 2014. Т.9. С. 22–34.
25. Mark L. DeBard, MD, Registrar & International Lilac Society. Last updated: January 1, 2020. s. 62, 357, 487. [Электронный ресурс] <https://www.internationallilacsociety.org/wp-content/uploads/2020/01/International-Register-updated-January-1-2020.pdf> (дата звернення 31.03.2020)
26. Rubtsov, L. I., N. L. Mikhailov, and V. G. Zhogoleva. 1982. Lilac species and cultivars in cultivation in U.S.S.R. *Lilacs*. 11(2): 1–38.

References

1. (1971). Derevyia i kustarniki. Golosemennyie: Spravochnik [Trees and shrubs. Gymnosperms: Directory] / Otv. red. L.I. Rubtsov. K.: Nauk. Dumka, 156 p. [in Russian].
2. (1974). Derevyia i kustarniki. Pokryitosemennyie: Spravochnik [Trees and shrubs. Angiosperms: Directory] / Otv. red. L.I. Rubtsov. – K.: Nauk. dumka, 590 p. [in Russian].
3. Ilienکو O.O., Medvediev V.A. (2012). Trostianetskyi park yak ob'ekt doslidzhen u naukovykh pratsiakh L.I. Rubtsova [Trostyanets Park as an object of research in the scientific works of L.I. Rubtsov]. Mezhdunarodnyie chteniya, posvyaschennyie 110-letiyu so dnya rozhdeniya doktora biologicheskikh nauk, professora Leonida Ivanovicha Rubtsova: materialyi nauchnoy konferentsii, 15–18 maya 2012 goda [International readings dedicated to the 110th birthday of the Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Ivanovich Rubtsov: proceedings of a scientific conference, May 15–18, 2012]. K.: Molyar S.V., P. 43–47. [in Russian]
4. Kosenko I.S., Hrabovyi V.M. (2012). Rol Leonida Ivanovycha Rubtsova u vidnovlenni ta pokrashchenni parkovykh kompozytsii «Sofiivky» [The role of Leonid Ivanovich Rubtsov in the restoration and improvement of park compositions «Sofiyivka»]. Mezhdunarodnyie chteniya, posvyaschennyie 110-letiyu so dnya rozhdeniya doktora biologicheskikh nauk, professora Leonida Ivanovicha Rubtsova: materialyi nauchnoy konferentsii, 15–18 maya 2012 goda [International readings dedicated to the 110th birthday of the Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Ivanovich Rubtsov: proceedings of a scientific conference, May 15–18, 2012]. K.: Molyar S.V., P. 9–11. [in Russian]
5. Kuznetsov S.I., Klymenko Yu.O. (2002. № 2). Bioekolohichni osnovy stvorennia sadovo-parkovoho landshaftu (u svitli pohliadiv L.I. Rubtsova) [Bioecological bases of creation of a garden and park landscape (in the light of LI Rubtsov's views)]. Introduktsiia roslyn [Plant introduction]. S. 104–107.
6. Meshkova V.I. (2012). O tvorcheskom vklade L.I. Rubtsova v nauku i praktiku sadovogo iskusstva. [On the creative contribution of L.I. Rubtsov in the science and practice of garden art]. Mezhdunarodnyie chteniya, posvyaschennyie 110-letiyu so dnya rozhdeniya doktora biologicheskikh nauk, professora Leonida Ivanovicha Rubtsova: materialyi nauchnoy konferentsii, 15–18 maya 2012 goda [International readings dedicated to the 110th birthday of the Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Ivanovich Rubtsov: proceedings of a scientific conference, May 15–18, 2012]. K.: Molyar S.V., P. 23–31. [in Russian]
7. Reyting arhitektorov Rossiyskoy imperii, SSSR, «russkogo zarubezhya», Rossiyskoy federatsii i respublik byivshego Sovetskogo Soyuza [Rating of architects of the Russian Empire, the USSR, the «Russian abroad», the Russian Federation and the republics of the former Soviet Unio]. <http://rating.artunion.ru> (data zvernennya 5.09.2019). [in Russian]
8. Rubtsov A.F., Havrylenko N.A. (2012). Landshaftnye razrabotky L.Y. Rubtsova – osnova proekta novoi chasty dendrolohycheskoho parka «Askaniya-Nova» [Landscape development LI Rubtsova - the basis of the project of a new part

of the dendrological park «Askania-Nova»). Mezhdunarodnyie chteniya, posvyaschennyie 110-letiyu so dnya rozhdeniya doktora biologicheskikh nauk, professora Leonida Ivanovicha Rubtsova: materialyi nauchnoy konferentsii, 15–18 maya 2012 goda [International readings dedicated to the 110th birthday of the Doctor of Biological Sciences, Professor Leonid Ivanovich Rubtsov: proceedings of a scientific conference, May 15–18, 2012]. K.: Molyar S.V., P. 211–214. [in Russian]

9. Rubtsov L.I. (1965). Dereva ta kuschi v landshaftniy arhitekturi [Trees and shrubs in landscape architecture]. K.: BudIvelnik, 120 p. [in Ukrainian].

10. Rubtsov L.I. Biologicheskie osnovyi sozdaniya sadovo-parkovogo landshafta: avtoref. dis.... dok-ra. biol. nauk [Biological basis for the creation of landscape gardening: thesis abstract of the Doctor of Biological Sciences]/ Rubtsov Leonid Ivanovich, AN USSR. Botan. in-t im. V.L. Komarova. – Leningrad, 1954. 27 p. [in Russian].

11. Rubtsov L.I. (1977). Derevyia i kustarniki v landshaftnoy arhitekture: Spravochnik [Trees and Shrubs in Landscape Architecture: Directory]. K.: Naukova dumka, 272 p. [in Russian].

12. Rubtsov L.I. (1953). Dolgovechnost dekorativnyih derevev i kustarnikov [Longevity of ornamental trees and shrubs]. Red. A.M. Grodzinskiy. K.: Izd-vo AN USSR, 51 p. [in Russian].

13. Rubtsov L.I. (1952). Krasivotsvetuschie kustarniki dlya zelyonogo stroitelstva USSR [Beautifully flowering shrubs for green building of the Ukrainian SSR]. Otv. red. N.N. Grishko. K.: Izd-vo AN USSR, 72 p. [in Russian].

14. Rubtsov L.I. (1964). Proektirovanie sadov i parkov: Ucheb. posobie dlya uchashihsya tehnikumov [Design of gardens and parks: Textbook manual for students of technical schools]. M.: Izd-vo. literaturyi po stroitelstvu, 235 p. [in Russian].

15. Rubtsov L.I. (1973). Proektirovanie sadov i parkov: Ucheb. posobie dlya tehnikumov. – 2-e izd., pererab [Design of gardens and parks: Textbook manual for students of technical schools. 2nd edition, revised]. M.: Stroyizdat, 193 p. [in Russian].

16. Rubtsov L.I. (1979). Proektirovanie sadov i parkov: Ucheb. posobie dlya tehnikumov. – 3-e izd., dop. i pererab [Design of gardens and parks: Textbook manual for students of technical schools. 3rd edition, revised]. M.: Stroyizdat, 184 p. [in Russian].

17. Rubtsov L.I. (1956). Sadovo-parkovyy landshaft [Landscape gardening] / Otv. red. A.I. Barbarich; AN USSR, K.: Izd-vo AN USSR, 212 p. [in Russian].

18. Rubtsov L.I. (1936. № 7). Subtropicheskie parki. V poryadke obsuzhdeniya [Subtropical parks. In order of discussion]. Sovetskie subtropiki [Soviet subtropics]. P. 51–57. [in Russian].

19. Rubtsov L.I., Laptev A.A. (1968). Spravochnik po zelyonomu stroitelstvu [Green Landscape Building Handbook]. K.: BudIvelnik, 280 p. [in Russian].

20. Rubtsov L.I., Laptev A.A. (1971). Spravochnik po zelyonomu stroitelstvu. 2-e izd., pererab. i dop. [Green Landscape Building Handbook. 2nd edition, revised] K.: BudIvelnik, 312 p. [in Russian].

21. Rubtsov L.I., Mihaylov N.L., Zhogoleva V.G. (1980). Vidy i sorta sireni, kultiviruemye v SSSR: Katalog-spravochnik [Lilac species and cultivars in cultivation in U.S.S.R.: directory]. K.: Nauk. dumka, 128 p. [in Russian].

22. Rubtsova E.L., Chuvikina N.V., Klimenko A.V. (2017). Ispolzovanie pamyatnikov kultovoy arhitekturyi v landshaftah Natsionalnogo botanicheskogo sada imeni N.N. Grishko NAN Ukrainyi [Use of monuments of religions architecture in the landscapes of M.M. Gryshko National Botanical Garden of the NAS of Ukraine]. «Landshaftnaya arhitektura v botanicheskikh sadah i dendroparkah»: materialyi IX Mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii 4–6 sentyabrya 2017 g. [Landscape architecture in botanical gardens and arboretums: materials of the IX International Scientific Conference. September 4–6, 2017] Solovki. P. 103–106. [in Russian].

23. Rubtsova O.L., Klimenko Yu.O. (2019). Polyani – vazhliivy element v landshaftnykh kompozitsiyah doktora biologichnykh nauk, profesora L.I. Rubtsova [Glades are an important element in landscape compositions of the doctor of biological sciences, professor L.I. Rubtsov]. K.:, 36 p. [in Ukrainian].

24. Soltani G.A. (2014). Istoriya sozdaniya dendroparka «Yuzhny`e kul`tury`" (persony` i soby`tiya. [History of the arboretum «Yuzhnye Culture» (persons and events)] Hortus Botanicus, T.9. P. 22–34. [in Russian].

25. Mark L. DeBard, MD, Registrar & International Lilac Society. Last updated: January 1, 2020. s. 62, 357, 487. <https://www.internationallilacsociety.org/wp-content/uploads/2020/01/International-Register-updated-January-1-2020.pdf> (data zvernennya 31.03.2020)

26. Rubtsov, L. I., N. L. Mikhailov, and V. G. Zhogoleva. (1982). Lilac species and cultivars in cultivation in U.S.S.R. Lilacs. 11(2): 1–38.

Рецензент:

***Бородай І. С., д.і.н., професор
Анненкова Н. Г., к.і.н., доцент***

Надійшла до редакції 21.08.2020 р.